

DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-82-7>
УДК 334.012

Дюк А.А.

доктор економічних наук, доцент,
Вінницький національний аграрний університет

Diuk Anna

Vinnitsia National Agrarian University

ЕВОЛЮЦІЙНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТЕОРІЇ Й ПРАКТИКИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА У СИСТЕМІ РИНКУ

EVOLUTIONARY ASPECTS OF FORMATION OF THEORY AND PRACTICE OF ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN THE MARKET SYSTEM

У статті проведено теоретико-методичні оцінку еволюції становлення й розвитку концепції підприємництва, представлено і виокремлено сучасні особливості інституційних характеристик здійснення цього процесу як соціального так і економічного механізму формування добробуту й задоволення потреб населення. Систематизовано наукові теорії розуміння сутності і визначення організаційно-економічних функцій підприємництва. Визначено чинники розвитку підприємництва, які дають можливість відзначити пріоритетні форми підприємств як організаційних структур. Доведено доцільність розуміння підприємництва як: соціально, економічно значимої продуктивної сили; організаційно-економічної системи створення і застосування інновацій, новітніх способів здійснення виробництва, господарської діяльності. Визначено, що з одного боку підприємництво є соціально-економічним явищем, а з іншого – це: господарська система, у якій створюються продукти для задоволення потреб; механізм винайдення нових процесів, утворення ринків. Тобто економічна архітектура розвитку підприємництва вибудовується його функціями, цілями, завданнями, які спрямовані на отримання прибутку, але у процесі суспільного перевтілення це явище, інститут організаційно-економічно соціалізується. Теорія підприємництва, зокрема його розвитку й організаційно- економічної соціалізації, еволюціонує в рамках доктрини суспільного й індивідуального багатства. Про фундаментальне визнання соціальних основ господарювання, а значить розвитку підприємництва, зазначено ще у трактатах античних філософів, публікованих першоджерелах, класичних працях економістів та виданнях з історії економічної думки. Як явище підприємництво формувалося в історичному процесі розвитку людства, побудови соціально-економічного механізму створення і розподілу благ за вартісного опосередкування ринком. Форми і організаційні структури підприємництва здобули все більшу ефективність, постійно адаптуються до нових умов. Підприємницька діяльність позиціонується у будь-якій сфері як суб'єктивна, оскільки базується на спроможності підприємця ефективно організовувати ведення бізнесу.

Ключові слова: підприємництво, добробут, підприємницький механізм, еволюція теорій, ринок.

The article carries out a theoretical and methodological assessment of the evolution of the formation and development of entrepreneurship concepts, presents and highlights the modern features of the institutional characteristics of the implementation of this process as a social and economic mechanism for the formation of well-being and meeting the needs of the population. Scientific theories of understanding the essence and definition of organizational and economic functions of entrepreneurship are systematized. The factors of the development of entrepreneurship are determined, which make it possible to note the priority forms of enterprises as organizational structures. The expediency of understanding entrepreneurship as: a socially, economically significant productive force has been proven; organizational and economic system of creation and application of innovations, the latest methods of production, economic activity. It was determined that, on the one hand, entrepreneurship is a socio-economic phenomenon, and on the other, it is: an economic system in which products are created to meet needs; mechanism of invention of new processes, formation of markets. That is, the economic architecture of the development of entrepreneurship is built by its functions, goals, and tasks, which are aimed at obtaining profit, but in the process of social transformation of this phenomenon, the institution is organizationally and economically socialized. The theory of entrepreneurship, in particular its development and organizational and economic socialization, evolves within the framework of the doctrine of social and individual wealth. The fundamental recognition of the social foundations of management, which means the development of entrepreneurship, is also indicated in the treatises of ancient philosophers, published primary sources, classic works of economists and publications on the history of economic thought. As a phenomenon, entrepreneurship was formed in the historical process of the development of humanity, the construction of a socio-economic mechanism for the creation and distribution of goods through the value mediation of the market. Forms and organizational structures of entrepreneurship have become more and more efficient, constantly adapting to new conditions. Entrepreneurial activity is positioned in any field as subjective, as it is based on the entrepreneur's ability to effectively organize business.

Key words: entrepreneurship, well-being, entrepreneurial mechanism, evolution of theories, market.

Постановка проблеми. У визначенні засад функціонування підприємництва економічна наука робить ставку на визначення економічних, соціальних, і виробничих характеристик організованих господарських систем. У нинішню епоху розвитку людства ідентифікація сутності підприємництва наслідуює гіпотезу збалансованого врахування його економічних та соціальних ознак, які однаково значимо впливають на ефективність, стійкість, адаптивність підприємств в умовах ринку. Йдеться про економічну поведінку підприємця, який здійснює господарську діяльність, організовуючи постачання товарів (послуг) на ринок – здійснює практики конкурування в системі ринкового обміну, координації трансакцій для отримання прибутку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Еволюція теорії і практики становлення підприємництва відбувається на підставах науково-практичної діяльності щодо обґрунтувань механізмів забезпечення різних рівнів добробуту людства. Проспект еволюції підприємництва відзначається його участю у забезпеченні розвитку різноманітних сфер життєдіяльності людини. Іншими словами – підприємницький підхід проник в економічні, господарські, соціальні, управлінські та інші системи. Першоджерела пізнання підприємництва представлені працями: Кантільона Р., Сміта А., Рікардо Д., Сея Ж.-Б., Тюрго А., Шумпетера Й. та інших розробників теорії ринкової системи [1–30]. Елементи підприємницького механізму відзначено багатьма вченими в рамках розроблення: концепції меркантилізму, фізіократичної концепції, класичної теорії формування багатства народів, вчення про зв'язок виробництва і попиту з ефективністю підприємницького господарювання, основ маржиналізму, класичної теорії розміщення виробництва, інституціональної концепції, методології обґрунтування фундаментальності впливу інновацій на досягнення ефективності, конкурентоспроможності підприємницької діяльності як економічного і соціального явища.

Концепції сучасного наукового дискурсу вирізняються консолідацією підходів до вивчення проблем підприємництва на засадах механізмів досягнення сталого, інклюзивного господарювання, що представлено в дослідженнях таких науковців як: Чандрян Н., Малік М., Губені Ю., Лупенко Ю., Калетнік Г., Шпикуляк О., Шеленко Д., Лопатинський Ю., Баланюк І., Кифяк В. та інші [1–30]. Разом з цим незважаючи на системний підхід до вивчення сутності підприємництва, багатогранність методології дослідження підприємницького процесу і практики його здійснення – вони потребують постійних удосконалення й адаптації до умов функціонування системи ринку. Відповідно такого контексту еволюційні аспекти пізнання теорії підприємництва і ме-

тодична конструкція розкриття піднятого питання потребують постійного поглиблення, адже: становлення системи господарювання і соціального обміну заради забезпечення ринкової взаємодії між економічними агентами, потребує науково-обґрунтованого підходу до розвитку знань про підприємництво, його значення та суспільну корисність.

Мета статті полягає у розкритті еволюційних аспектів становлення теорії й практики розвитку підприємництва у системі ринку.

Виклад основного матеріалу. Наука про підприємництво актуально розвивається, забезпечує обґрунтування процесів найбільш продуктивного соціально-економічного поступу людства, що можливі завдяки ефективній роботі підприємця. Його головний інтерес, мотивації, укладаються в систему цінностей і цілей, які передбачають: новаторство заради отримання прибутку; формування іміджу прогресивності й суспільної цінності досягнутих результатів; стабільний розвиток підприємства як економічної одиниці; актуалізацію соціальної результативності; досягнення сталого розвитку.

Дискусія про підприємництво як спосіб господарювання, сферу економіки, є історично тривалою, відповідає необхідності постійного пошуку інновацій. Наукова полеміка про підприємництво згадується в працях античних філософів Древніх Греції і Риму, які пізнавали питання державотворення, організацію торгівлі, грошовий обміну тощо. Знання про підприємництво формувалися в епоху середньовіччя – період становлення засад організації торгівлі і обміну, утвердження законів ринку.

Класична теорія підприємництва сформувалася з проходженням тривалого періоду розвитку держави, еволюції систем господарювання. Визначень теоретичного змісту поняття «підприємництво» досить багато, але вони зводяться до того, що: це діяльність із виробництва товарів і послуг, яка базується на меті отримання прибутку в умовах ризику. Проте, наука розвивається, еволюціонує, пропонуються інноваційні, видозмінені напрями розвитку підприємництва [9, с. 4]. Зокрема Шумпетер Й. [30] у підприємстві вбачав інтелектуальну спроможність реалізувати ідеї конкурентоспроможного господарювання для отримання прибутку – це загалом класичне позиціонування його сутності для інтерпретацій сучасними послідовниками його вчення як: ареалу консолідації інновацій для досягнення прогресу, ефективності в умовах ринку [27], добробуту і сталого розвитку [17; 28], реалізації принципів «зеленого» зростання [3], об'єкта і механізму трансформації підприємництва [2; 16; 19; 23] до умов змінного інституційного середовища [29].

У національній ідеології наукового пізнання підприємництва переважає шумпетерівська концепція

новаторства. Поширений виробничий підхід – ідеологія постійного пошуку і впровадження у господарській діяльності новітніх засобів підвищення її ефективності [16, с. 155]. Проте, організаційно-економічні засади підприємництва доцільно розглядати в рамках концепції поєднання соціального і економічного начала. Таку методичну конструкцію пізнання вважається прийнятною, адже соціалізація господарських систем поглиблюється.

Еволюція концепції і науково-практичного визначення сутності підприємництва відбувається через втілення традицій функціонування економіки, утвердження організаційних механізмів господарювання. Із заданого контексту розкриття засад еволюції теорії підприємництва, виділяємо найбільш відповідні, пізнавані за критеріями концептуальних основ цього явища (табл. 1).

Переходячи до більш конкретизованих оцінок еволюції теорії підприємництва, зауважимо – перше систематизоване визначення підприємництва запропонував Кантільон Р. Ідею концепції Кантільона Р. підтримали Тюнен Дж., Найт Ф. – у загальному контексті розгляду засад підприємництва вони акцентували увагу на конкурентних началах підприємництва, зокрема на здатності підприємця спрогнозувати ринкові зміни, оцінити переваги товару, що уособлює інноваційність. Таким чином, про інноваційність підприємництва опосередковано наголошувалося ще до появи визнаного вчення Шумпетера Й. [30].

Представники австрійської школи: Менгер К. [12, с. 422–427], Візер Ф. [5], Хайск Ф. [11, с. 527], Бем-Баверк Є. [10, с. 52] довели нероздільність зв'язку ринкової координації і підприємництва, а також важливість інформації про кон'юнктуру ринку, зокрема за ліберальної моделі державного регулювання. Вебер М. [6] розкрив соціологічні характеристики підприємництва: зв'язок господар-

ства і суспільства, господарювання й економічних інтересів, форми господарств та їхню соціальну природу [6, с. 263–296], що належить до характеристики підвалин організаційно-економічної соціалізації підприємництва. За Шумпетером Й. [30] підприємець – це втілювач принципово нових підприємницьких здібностей, якостей менеджменту та організації, які разом із системним залученням інновацій результують ефективність, конкурентоспроможність, соціальну спрямованість господарської діяльності, глобальний стейкхолдер, що створює чинники суспільного і господарського прогресу, матеріального добробуту, економічного зростання, утворюючи механізми вирішення суспільних проблем через організаційно-економічну соціалізацію результатів діяльності.

Позиція Шумпетера Й. [30] про роль підприємництва як соціального чинника полягає у тому, що: «...ділянка економічних фактів обмежена передусім поняттям економічної діяльності. Кожна людина тією чи іншою мірою змушена здійснювати цей вид діяльності...проте, коли відбувається фахова спеціалізація членів соціальних груп, ми можемо відмежувати класи людей, діяльність яких має переважно економічний чи комерційний характер, від тих, у чийй діяльності економічний ефект затьмарюють інші» [30, с. 22]. Соціальну роль відзначено як результат економічного розвитку підприємства або фахової діяльності суб'єктів із соціального господарювання в рамках відповідної спеціалізації груп. Доведено, що: «підприємець – це не професія і зазвичай не тривалий статус, підприємці не створюють соціального класу в строгому сенсі, як, наприклад, землевласники, капіталісти чи робітники» [30, с. 86]; «підприємці – це особливий тип суб'єктів, а їхня поведінка – особлива проблема, рушійна сила великої кількості важливих явищ» [30, с. 88], у цьо-

Таблиця 1

Визначення і еволюція сутнісних ознак підприємництва

Концепція	Характеристики суті і кваліфікація практик функціоналу підприємництва
Концепція добробуту (Сміт А., Рікардо Д., Маршалл А. та ін.)	Форма організації господарської діяльності в економічній системі для формування добробуту і задоволення потреб населення
Новаторська (Шумпетер Й.)	Діяльність, спрямована на отримання прибутку завдяки інноваціям
Кейнсіанська (Дж.М. Кейнс)	Модель господарювання, здійснюваного поєднанням економіко-психологічних здібностей підприємця з діяльністю держави
Фірми (Коуз Р., Уільямсон О., Алчіан А., Демсец Г.)	Організаційно-економічні перетворення ресурсів, праці і капіталу для спрямування товару на ринок
Підприємницького доходу (Тюнен Й., Тюрго А., Мілл Дж.)	Діяльність, спрямована на здійснення ділових операцій з перевищення доходів над витратами
Підприємництва як інституту ринку і механізму реалізації соціального капіталу (Норт Д., Малік М., Штикуляк О., Фукуяма Ф.)	Система інституціоналізованих правил, норм, традиції організації господарювання для отримання прибутку і соціалізації господарських взаємодій

Джерело: адаптовано з аналізу [1–30]

му полягає соціально- економічне значення підприємства, яке передбачає інноваційність, боротьбу за кращі умови господарювання, мотивацію виробити і вигідніше продати продукт – для максимізації прибутку. Це класична модель економічного підприємця, який капіталізує свої знання, здібності, а також матеріальні ресурси, орієнтуючись на мотиви отримати конкурентоспроможний результат, який гарантуватиме кращі умови життя.

Теорія підприємництва еволюціонує в рамках доктрини суспільного багатства й добробуту (за нашою методологічною інтерпретацією засад вчення – це симбіоз ідей Геллбрейта Дж., Мізеса Л., Найта Ф., Оуена Р., Петті В., Рікардо Д., Сміта А.), а також пошуку ефективних моделей господарювання. Крім цього, побудовані також і соціологічні теорії організації підприємницького процесу. Вченими доведено, що в процесі ринкового обміну економічна роль підприємництва – перетворюється на соціальну й реалізується через організаційно-економічний механізм [4; 7–9; 13–16; 20–22; 26].

Характеризуючи теоретичну модель розкриття піднятої проблеми вважаємо, що наука про підприємство представлена в основному концепціями розробленими, переважно за участі науковців із країн розвиненої ринкової економіки, звідки походить це явище. Проте вагомий внесок в еволюцію парадигми підприємництва й становлення в нашій державі ринкової системи господарювання, здійснили також вітчизняні науковці. Як наведено в хрестоматії Злупко С. [22] – це: Шептицький А. (соціальні аспекти господарювання, питання економічної активності господарів і примноження власності); Туган-Барановський М. (питання кооперації, справедливого розподілу соціальних та економічних благ створених підприємцями, форми організації господарювання); Мартос Б. (ідеї кооперування як організаційного чинника сприяння успішності підприємств); Храпливий Є. (проблематика організації господарського життя населення, підприємницької діяльності за принципами кооперування) [22].

Ретроспектива в Україні еволюції теоретичних засад підприємництва є особливою. Засади підприємства і практики його розвитку були актуальними ще за часів Київської Русі – в епоху середньовіччя. Подібні до підприємництва види господарської діяльності тоді носили державницький характер – за класифікацією концепції меркантилізму. У добу після Київської Русі із зародженням капіталістичного способу виробництва і до початку ХХ століття підприємство на українських землях розвивалося з ознаками феодального порядку.

В умовах пріоритетності сільської економіки, підприємство на українських землях підприємство мало кооперативну типологію, що обґрунто-

вано вченнями Туган-Барановського М. [21]. У подальшому із входженням української території до складу радянської імперії, теорія підприємницького господарювання була відкинута і не поширювалася. У теперішній час ринкова підприємницька модель господарювання активно впроваджена і здобула поширення. Формується національна модель підприємництва, але з урахуванням світових концепцій сталого, інклюзивного, соціально спрямованого господарювання на коаліційних засадах [14].

Вважаємо, що підприємницька господарська система історично формувалася виходячи з практики господарювання, у якій людство постійно проводить пошук моделей, механізмів сприяння економічному, соціальному добробуту, прогресу. Спершу підприємство відповідало господарській діяльності, але з плином часу, утвердженням конкурентної економіки інноваційного типу проникло в інші різноманітні сфери. З цього приводу: «Підприємство як складний економічний і соціальний феномен пройшло великий шлях історичного розвитку, відбиваючи на кожному етапі характерні риси відповідної епохи. У давні та середні віки основним напрямом підприємницької ініціативи було купецтво і мореплавання. З переходом від натурального господарства до товарного виробництва, спочатку мануфактурного, а потім індустріального, основною сферою підприємницької ініціативи поступово стає матеріальне виробництво» [15, с. 285–292].

Логічну ж схему еволюції підприємницького процесу, категорійно- понятійного апарату формують дефініції: підприємець (суб'єкт господарювання); підприємство (організаційно-господарське новаторство); підприємницька діяльність (господарювання із застосуванням інновацій з метою отримання прибутку); підприємницька ідея (інтелектуальний формат дії підприємства, що характеризує напрям досягнення визначеної цілі). Тому, консолідуючи змістовну конструкцію зазначеного, доцільно вести мову про економічне (класичне) і соціальне (специфічне) підприємство.

Власне, підприємство представлено як вид людської діяльності, яка: за сутністю є господарською; організовується індивідуально або у структурах поєднання праці і капіталу. Підприємці є суб'єктами ринкового процесу, які: беруть на себе зобов'язання з виконання місії виробництва продукту, надання послуг; вступають у договірні відносини зі здійснення ринкових трансакцій діючи в умовах підприємницького ризику; відзначаються ініціативністю поведінки, креативністю рішень, застосуванням інноваційних підходів до вирішення господарських питань в рамках досягнення конкурентоспроможності, продуктивності, збалансування вигід і витрат у виробництві.

Суб'єктна сукупність господарських організацій, які займаються підприємництвом, становлять підприємства. Вони виконують роль продуктивної сили, яка задовольняє попит на обраному для діяльності ринку, адже: «В системній ієрархії підприємство виступає як підсистема мікроекономіки та взаємодіє з економікою з приводу придбання ресурсів і реалізації виготовленої продукції, отримання фінансових ресурсів та їх подальшого відшкодування, а також виконання соціально-економічних зобов'язань перед суспільством шляхом виплати податків і таке інше» [13, с. 27]. Окрім функціональних характеристик підприємництва як виду діяльності, формувалися організаційні структури господарювання, які також пройшли відповідну еволюцію, зокрема від індивідуального до колективного, корпоративного, партнерського начала. Також погодимося з думкою, що: «підприємництво в історико-еволюційному вимірі є інституційно-зумовленим явищем, яке набуло поширення й практичного представлення як результат постійного пошуку людиною раціональних способів якнайповнішого задоволення потреб [19, с. 9]» – зокрема економічних і соціальних, а також: «...підприємництво вже давно постало не лише як економічне явище», воно усебічно соціалізоване у створену людиною систему суспільно-економічного поступу – наслідують глобальний контекст своєї значимості, адже лише завдяки підприємству соціум набуває статусу продуктивності» [19, с. 9], тобто йдеться про соціальну ефективність, соціальну значимість підприємницької діяльності. «Соціально-економічне значення підприємницької діяльності ґрунтується на необхідності всебічного задоволення потреб суспільства через розвиток ринку, який забезпечується за рахунок розвитку підприємницьких формувань» [26, с. 131], в економічній (класичне підприємство) і соціальній сфері (виконанням соціальної функції класичним підприємством і здійсненням діяльності цільового характеру – соціальним). Наприклад, соціологічна наука трактує визначення підприємництва як [20]: соціально-економічного феномена в особі суб'єктів господарських відносин, які діють, реалізуючи мету задоволення різноманітних потреб та інтересів, а їхня діяльність відзначається ризиком, нововведеннями та ініціативою [20, с. 278].

Розглядаючи філософсько-економічні концепції еволюції підприємництва як господарського механізму, соціального явища, моделі економічної взаємодії продуктивних сил і розвитку виробничих відносин, організаційного чинника інновацій, логічним є визначення його похідної від ідеології ринку. Ринок є саме тим середовищем, спектр складових якого визначає засоби і можливості підприємця створювати інноваційний продукт для реалізації споживачам,

тим самим задовольняючи свої мотивації економічної цінності і їхні – соціальної.

Креатив підприємливості, конкурентоспроможності науковцями й практиками визначено як базову соціально-економічну модель досягнення успіху. Від цього креативу прямо залежить рівень національного доходу, соціального забезпечення, демографічні параметри життя нації, можливості поступального руху вперед в науці і техніці. Кожен народ має власні традиції підприємництва, які проявляються у галузевих аспектах, а також у соціальних чинниках відповідальності, способах підприємницького накопичення й розподілу багатства. Винайдення нових способів підвищення ефективності механізму створення благ, задоволення суспільних потреб, організації господарської та підприємницької діяльності також пов'язують із чинником підприємливості. У соціальному вираженні підприємливість має національні особливості, залежить від характеристик менталітету, а в економічному – залежна від середовища, дії спонукальних мотивів (утворені державою і ринком).

На теперішній час найбільш раціональної з погляду конкурентності, демократичності, прогресивності, організаційної системи господарювання – замість підприємництва – людство не винайшло. Трансформація ж наукових концепцій і практичних засад підприємництва відбувається постійно. Проте вважаємо, що в сучасному світі, з огляду на історичну практику соціально- економічного поступу, в оцінках викриття засад підприємництва першорядного значення потрібно надавати узагальненню засад господарювання.

Історичний процес розвитку людства, соціально-економічних систем пройшов тривалу еволюцію. Упродовж століть відбулися зміни, які сприяли і сприяють пошуку ефективних організаційно-економічних механізмів господарювання для задоволення потреб. Зокрема, з плином століть підприємство системно утвердилося як організаційно-економічний механізм досягнення прогресу, забезпечення економічного добробуту, впровадження якісних змін у життя суспільства, а також чинник соціального розвитку. Інтерпретацій засад суспільної, економічної, соціальної генези підприємництва як механізму створення благ – чимало, але зазвичай вони зводяться до визначень цього явища як такого, що організаційно і предметно базується на використанні новітніх підходів до організації виробничого процесу, ставлячи за мету створення продукту для продажу його на ринку. Мета підприємницької діяльності – максимізація вигоди при мінімізації витрат ресурсів, капіталу та праці. Вигоду від ефективного підприємництва прагне отримати перш за все підприємець, а суспільство при цьому як організована система здобуває соціальну ефективність.

Висновки. Теорія і практика розвитку підприємства пройшла тривале еволюційне становлення через усвідомлення людством необхідності пошуку шляхів задоволення потреб. Людство завжди прагнуло і прагне до якісних змін, тому трансформації господарської практики, започаткованої й здійснюваної людиною, постійно сприяють виробленню економічних, організаційних, юридичних, соціальних характеристик підприємництва, усвідомленню безальтернативності його участі у вирішенні соціальних проблем. Науково-методичні положення теорії підприємництва сформувалися в єдину логічну систему концептуального пізнан-

ня. Здійснюючи пошук раціональних способів, механізмів досягнення виробничих, господарських та загальносуспільних цілей, людство завжди прагне удосконалення матеріальних основ цивілізації, що також визначено за підприємництвом. Поступове накопичення знань, розширення предметної галузі вивчення господарського механізму, суспільного обміну, дозволило забезпечити визнання підприємництва як: соціально, економічно значимої продуктивної сили; організаційно-економічної системи створення і застосування інновацій, новітніх способів здійснення виробництва, господарської діяльності.

Список використаних джерел:

1. Kyfyak V., Lopatynskyi Y. Methodical approaches to business processes reengineering at modern enterprises. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. No. 4(4). P. 151–158. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-4-151-158> (дата звернення: 31.03.2023).
2. Lupenko Yu., Khodakivska O., Nechyporenko O., Shpykuliak O. The state and trends of agricultural development in the structure of the national economy of Ukraine. *Scientific Horizons*. 2022. No. 25 (6). P. 121–128. URL: https://sciencehorizon.com.ua/web/uploads/pdf/Scientific%20Horizons_2022_Vol.%2025,%20No.%206-121-128.pdf (дата звернення: 24.03.2023).
3. Shpykuliak O., Bilokinna I. «Green» cooperatives in the formation of an institutional mechanism of development of alternative power engineering in the agrarian sector of the economy. *Baltic Journal of Economic Studies*. Riga : Publishing House «Baltija Publishing», 2019. Volume 5. Number 2. P. 249–255, 262 p. DOI: <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-249-255> (дата звернення: 22.03.2023).
4. Shelenko D., Balaniuk I., Shpykuliak O., Sas L., Humeniuk M., Matkovskiy P. Simulation of change in performance indicators (net profit, land area, number of employees) of agricultural cooperatives of Ukraine. *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*. 2022. Vol. 22. Issue 1. P. 569–578. URL: http://managementjournal.usamv.ro/pdf/vol.22_1/volume_22_1_2022.pdf (дата звернення: 24.03.2023).
5. Базилевич В.Д., Гражевська Н.І., Гайдай Т.В. та ін. Австрійська школа граничної корисності. Історія економічних учень : підручник : У 2 ч. / під редакцією Базилевича В.Д. Київ, 2006. Т. 1. 582 с.
6. Вебер М. Господарство і суспільство: нариси соціології розуміння / З нім. пер. Кушнір М. Київ, 2012. 1112 с.
7. Губені Ю. Підприємництво: доступно, стисло для жителів села. Інформаційна брошура. Львів : КП «Кам'янка-Бузька районна друкарня», 2022. 44 с.
8. Друкер П.Ф. Виклики для менеджменту ХХІ століття / пер. з англ. Літенської Т. Київ : Видавнича група КМ-БУКС, 2020. 240 с.
9. Дюк А.А. Еволюція теоретичних положень концепції соціального підприємництва. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2019. Вип. 809. С. 3–10.
10. Економічний енциклопедичний словник : у 2-х т. Т. 1 / за ред. Мочерного С.В. Львів : Світ, 2005. 616 с.
11. Економічний енциклопедичний словник : у 2-х т. Т. 2 / за ред. Мочерного С.В. Львів : Світ, 2006. 568 с.
12. Злупко С.Н. Історія економічної теорії. Київ, 2005. 719 с.
13. Зоря О.П. Управління розвитком аграрних підприємств в умовах інституційних трансформацій : монографія. Полтава : Видавництво ПП «Астрая», 2019. 321 с.
14. Калетнік Г.М., Дюк А.А. Розвиток кооперації в енергетичній сфері організаційно-економічної соціалізації підприємницького господарювання на селі. *Економіка АПК*. 2020. № 11. С. 19–29.
15. Лазур П.Ю. Історична еволюція феномена підприємства та його науково-економічні інтерпретації. *Науковий вісник НЛТУ України : збірник наук. праць*. 2006. Вип. 16.6. С. 285–292.
16. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки. Київ, 2005. 682 с.
17. Чандрен Н. Держава сталого розвитку. Майбутнє урядування, економіки та суспільства / пер. з англ. Грановська І. Київ : Наш формат, 2020. 288 с.
18. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Пер. з англ. Дзюб І. Київ : Основи, 2000. 198 с.
19. Лупенко Ю.О., Шпикуляк О.Г., Малік М.Й. та ін. Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність / за ред. Шпикуляка О.Г. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 204 с.
20. Городяненко В.Г. Соціологічна енциклопедія. Київ : Академвидав, 2008. 456 с.
21. Туган-Барановський М.І. Політична економія: курс популярний. Київ : Наукова думка, 1994. 264 с.
22. Злупко С.М. Українська економічна думка : хрестоматія. Київ : Знання, 2007. 694 с.
23. Лупенко Ю.О., Шпикуляк О.Г., Малік М.Й. та ін. Формування та функціонування інтегрованих структур в аграрному секторі економіки України на засадах сталого розвитку сільських територій / за ред. Шпикуляка О.Г. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2022. 52 с.

24. Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції / пер. з англ. Корнута Р. Київ : Наш формат, 2018. 576 с.
25. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації економіки / пер. з англ. Цимбал Т. і Корнута Р. Київ : Наш формат, 2019. 608 с.
26. Шпикуляк О.Г. Динаміка становлення соціального капіталу на селі. *Економіка АПК*. 2006. № 6. С. 140–148.
27. Шпикуляк О.Г., Шеленко Д.І., Алексеева О.В., Ксенофонтова К.Ю., Суховій А.І. Роль ринку і підприємництва у забезпеченні сталого розвитку сільських територій. *Агросвіт*. 2022. № 20. С. 3–12. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/agrosvit/article/view/617/624> (дата звернення: 31.03.2023).
28. Шпикуляк О., Алексеева О., Мазур К., Ксенофонтова К., Суховій А. Концептуалізація інституційної ролі підприємництва у формуванні механізму зайнятості населення для сталого розвитку сільських територій. *Аграрна економіка*. 2022. Т. 15. № 3-4. С. 75–84. URL: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/32578.pdf> (дата звернення: 31.03.2023).
29. Шпикуляк О.Г., Малік М.Й. Інституціональний аналіз розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки: методичний аспект. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 73–82.
30. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку: дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу. Київ, 2011. 242 с.

References:

1. Kyfyak V. & Lopatynskiy Y. (2018) Methodical approaches to business processes reengineering at modern enterprises. *Baltic Journal of Economic Studies*, no. 4(4), pp. 151–158. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-4-151-158> (accessed March 31, 2023).
2. Lupenko Yu., Khodakivska O., Nechyporenko O. & Shpykuliak O. (2022) The state and trends of agricultural development in the structure of the national economy of Ukraine. *Scientific Horizons*, no. 25 (6), pp. 121–128. Available at: https://sciencehorizon.com.ua/web/uploads/pdf/Scientific%20Horizons_2022_Vol.%2025,%20No.%206-121-128.pdf (accessed March 24, 2023).
3. Shpykuliak O., Bilokinna I. (2019) “Green” cooperatives in the formation of an institutional mechanism of development of alternative power engineering in the agrarian sector of the economy. *Baltic Journal of Economic Studies*. Riga: Publishing House “Baltija Publishing”, vol. 5, no. 2, pp. 249–255, 262 p. DOI: <http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-249-255> (accessed March 22, 2023).
4. Shelenko D., Balaniuk I., Shpykuliak O., Sas L., Humeniuk M., Matkovskiy P. (2022) Simulation of change in performance indicators (net profit, land area, number of employees) of agricultural cooperatives of Ukraine. *Scientific Papers Series Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development*, vol. 22, issue 1, pp. 569–578. Available at: http://managementjournal.usamv.ro/pdf/vol.22_1/volume_22_1_2022.pdf (accessed March 24, 2023).
5. Bazylevych V.D., Hrazhevskaya N.I., Haidai T.V. ta in. (2006) Австрійська школа харчової корисності. Історія економічних учень: підручник: У 2 ч. / під редакцією Bazylevycha V.D. Київ, т. 1, 582 p.
6. Veber M. (2012) Hospodarstvo i suspilstvo: narysy sotsiologii rozuminnia / Z nim. per. Kushnir M. Київ, 1112 p.
7. Hubeni Yu. (2022) Підприємство: доступно, стисло для зчителів села. Інформаційна брошура. Львів: КР “Каміанка-Бузка районна друкарня”, 44 p.
8. Druker P.F. (2020) Vyklyky dlia menezhmentu XXI stolittia / per. z anhl. Litenskoj T. Київ: Vydavnycha hrupa KM-BUKS, 240 p.
9. Diuk A.A. (2019) Evoliutsiia teoretychnykh polozhen kontseptsii sotsialnoho pidpriemnytstva. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*, vol. 809, pp. 3–10.
10. Ekonomichni entsyklopedychni slovnyk: u 2-kh t. T. 1 (2005) / za red. Mochernoho S.V. Lviv: Svit, 616 p.
11. Ekonomichni entsyklopedychni slovnyk: u 2-kh t. T. 2 (2006) / za red. Mochernoho S.V. Lviv: Svit, 568 p.
12. Zlupko S.N. (2005) Istoriiia ekonomichnoi teorii. Київ, 719 p.
13. Zoria O.P. (2019) Upravlinnia rozvytkom ahrarynykh pidpriemstv v umovakh instytutsiinykh transformatsii: monohrafiia. Poltava: Vydavnytstvo PP “Astraia”, 321 p.
14. Kaletnik H.M., Diuk A.A. (2020) Rozvytok kooperatsii v enerhetychnii sferi orhanizatsiino-ekonomichnoi sotsializatsii pidpriemnytskoho hospodariuvannia na seli. *Економіка АПК*, no. 11, pp. 19–29.
15. Lazur P.Iu. (2006) Istorychna evoliutsiia fenomena pidpriemstva ta yoho naukovy-ekonomichni interpretatsii. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy: zbirnyk nauk. prats*, vol. 16.6, pp. 285–292.
16. Makarenko P.M. (2005) Modeli ahrarynoi ekonomiky. Київ, 682 p.
17. Chandran N. (2020) Derzhava staloho rozvytku. Maibutnie uriaduvannia, ekonomiky ta suspilstva / per. z anhl. Hranovska I. Київ: Nash format, 288 p.
18. Nort D. (2000) Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky / Per. z anhl. Dziub I. Київ: Osnovy, 198 p.
19. Lupenko Yu.O., Shpykuliak O.H., Malik M.I. ta in. (2017) Rozvytok malykh ahrarynykh pidpriemstv u rynkovomu instytutsiinomu seredovyshchi: indykatory ta efektyvnist / za red. Shpykuliaka O.H. Київ: NNTs “IAE”, 204 p.
20. Horodianenko V.H. (2008) Sotsiologichna entsyklopediia. Київ: Akademvydav, 456 p.
21. Tuhanyan M.I. (1994) Politychna ekonomiiia: kurs populiarnyi. Київ: Naukova dumka, 264 p.
22. Zlupko S.M. (2007) Ukrainka ekonomichna dumka: khrestomatiia. Київ: Znannia, 694 p.

23. Lupenko Yu.O., Shpykuliak O.H., Malik M.I. ta in. (2022) Formuvannia ta funktsionuvannia intehrovanykh struktur v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy na zasadakh staloho rozvytku silskykh terytorii / za. red. Shpykuliaka O.H. Kyiv: NNTs "IAE", 52 p.
24. Fukuiama F. (2018) Vytoky politychnoho poriadku. Vid pradavnykh chasiv do Frantsuzkoi revoliutsii / per. z anhl. Kornuta R. Kyiv. Nash format, 576 p.
25. Fukuiama F. (2019) Politychnyi poriadok i politychnyi zanepad. Vid promyslovoi revoliutsii do hlobalizatsii ekonomiky / per. z anhl. Tsymbal T. i Kornuta R. Kyiv: Nash format, 608 p.
26. Shpykuliak O.H. (2006) Dynamika stanovlennia sotsialnoho kapitalu na seli. *Ekonomika APK*, no. 6, pp. 140–148.
27. Shpykuliak O.H., Shelenko D.I., Aliksieieva O.V., Ksenofontova K.Iu., Sukhovii A.I. (2022) Rol rynku i pidpriemnytstva u zabezpechenni staloho rozvytku silskykh terytorii. *Ahrosvit*, no. 20, pp. 3–12. Available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/agrosvit/article/view/617/624> (accessed March 31, 2023).
28. Shpykuliak O., Aliksieieva O., Mazur K., Ksenofontova K., Sukhovii A. (2022) Kontseptualizatsiia instytut-siinoi roli pidpriemnytstva u formuvanni mekhanizmu zainiatosti naselennia dlia staloho rozvytku silskykh terytorii. *Ahrarna ekonomika*, t. 15, no. 3-4, pp. 75–84. Available at: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/32578.pdf> (accessed March 31, 2023).
29. Shpykuliak O.H., Malik M.I. (2019) Instytutsionalnyi analiz rozvytku pidpriemnytstva v ahrarnomu sektori ekonomiky: metodychnyi aspekt. *Ekonomika APK*, no. 6, pp. 73–82.
30. Shumpeter Y.A. (2011) Teoriiia ekonomichnoho rozvytku: doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsykladu. Kyiv, 242 p.